

CONSIDERAȚII ASUPRA DIMENSIUNII CULTURALE A TRANZIȚIEI

CORNELIA COSTIN

Tranziția la economia de piață impune implicarea culturii în ameliorarea mediului social, în renașterea morală a colectivității întregi, cu scopul asigurării unei cuprinzătoare și certe protecții sociale. Astfel că, educația pentru reformă, acțiunea în direcția conștientizării necesității, dimensiunilor și consecințelor reformei, de fiecare cetățean în parte, implică o politică bine conturată, coerentă și în domeniul culturii. Pentru că, în procesul de resistemizare fundamentală a culturii, impus de momentul istoric de emancipare spirituală pe care societatea românească îl traversează, politicul are un rol deosebit. Și asta cu atât mai mult cu cât „informarea, educarea și cultura sunt în cadrul societății, cele trei structuri de transmitere a cunoștințelor a căror menire a fost dintotdeauna un scop al luptei politice. Gramsci a apreciat că drumul spre putere trece prin controlul asupra culturii și ralierea intelectualității. Aceasta, mai mult decât alte grupuri sociale este tentată să se considere la adăpost de greșeli sau de minciună. În realitate, agerimea de minte și înmulțirea cunoștințelor deschid drumul tentațiilor perfide dacă nu sunt însoțite de o disciplină riguroasă, care se manifestă în primul rând printr-o luptă permanentă împotriva orgoliului, a sentimentului născut din ideea atotcunoașterii și a credinței de a fi posesor numai de certitudini”¹.

Am apelat la acest lung citat din cartea lui H.P. Cathala tradusă în 1991 și în limba română, pentru că ni se pare că oferă un punct de pornire pentru înțelegerea dimensiunii culturale a prezentului social-istoric românesc și, în același timp, pentru încercarea de a înțelege în ce fel cultura ne poate sprijini sau „încurca” în căutarea „mai binelui” spre care fiecare om tinde mai mult sau mai puțin eficient.

Educația și cultura sunt prin excelență domenii de dezbateră a ideilor și cei care au calitatea să participe la aceste dezbateri se transformă cu ușurință în militanți convinși, pierzându-și obiectivitatea și uneori chiar sensul datoriei lor de-a fi. „Contradicțiile ideologiei au apărut atunci când mediul destinat învățământului a fost încătușat în dilema: trebuie deschis spiritul către lumea înconjurătoare sau trebuie formați buni cetățeni?”².

Prima soluție ar corespunde și ar valorifica gustul individual în timp ce a doua trimite inevitabil la uniformizare, oferă un produs final (personalitatea) conform interesului și nevoilor unei societăți a cărei organizare și evoluție nu mai este lăsată în voia acomodării pragmatice la istorie ci este încredințată ideologilor considerați a fi deținătorii adevărului. De aici pericolul. Pentru că, edificarea personalității în numele unei ideologii, oricât de respectabilă ar fi ea, înseamnă într-o bună măsură a fi în contradicție cu realitatea.

¹ Henri Pierre Cathala, *Le temps de la destinformation*, Stock Edition, 1986, p. 61.

² *Idem*, p. 62.

În regimurile totalitare (experiența noastră stă mărturie!) educația, cultura în mare parte și propaganda nu mai sunt separate. Cum arăta J. Ellul, obiectivul educației devine formarea prin orice mijloace a „omului ideal”, imaginat de conducător. Fără a o exprima direct, se introduce ideea potrivit căreia cel care nu gândește ca ceilalți este un ignorant, un anormal. Și astfel se autorizează tratarea nonconformismului ca fiind o expresie a alienării³.

Prezentul românesc îndreptățește întrebarea dacă merită să pierzi timpul pentru a forma „ignoranți fără nici un fel de apărare intelectuală” în postura de „idioți utili” care, așa cum spunea Lenin, alături de „fanatici angajați” pot aduce mari servicii. Mai mult, ceea ce se întâmplă în societatea actuală românească ne face să fim de acord cu aserțiunea după care în societatea contemporană nevoia supremă a omului nu este să construiască o societate ci să se exprime pe sine în cadrul societății în care îi e dat să trăiască. Exprimându-se însă, el îmbogățește sau mutilează societatea, contribuie la îmbogățirea unei culturi sau la demolarea ei.

Evidența unei crize a culturii românești (caracterizată prin „tradiții surpate”, „falsificarea valorilor” și nevoia de „reîntoarcere la valori”) despre care se vorbește mult din decembrie 1989, implică necesitatea decodificării tuturor acestor expresii pentru o posibilă dimensionare a crizei cu profunde accente morale și găsirea unor soluții de rezolvare sau măcar atenuare a ei sau, chiar mai mult, pentru a-i justifica atributul de „trezire”.

45 de ani de „cultură socialistă” au impus „o nouă scară de valori umaniste”, încercând edificarea unor noi relații sociale, „depășirea omului abstract și a individualismului mic-burghez (abstractizând în fapt într-atât omul încât devenise doar un ideal), au propus instituirea unor noi raporturi între om și societate și eliminarea concepțiilor și influențelor „nocive” din trecut, inaugurând și concretizând o „vastă operă de reconsiderare și reconstrucție valorică a tradițiilor culturale progresiste”.

„Valorificarea critică” a moștenirii culturale și „asimilarea valorilor culturale autentice” erau însoțite de o intensă confruntare de idei cu privire la menirea socială a artei și culturii în lumea contemporană.

Obsesia rudimentală a ideologiei unice, însă, impusă de regimul comunist în perioada postbelică a anihilat ideea imanentei specificității valorice. Și aceasta nu numai teoretic ci, în numele „luptei de clasă” și a „culturii autentice”, dogmatismul totalitar, festivă până la sufocare, a anihilat nuanțe valorice câștigate cu trudă. Astfel, creația artistică românească, de exemplu, mai ales în deceniul al 6-lea se găsea în situația unei autoanulări din punct de vedere al specificității valorice.

Deschiderile creatoare din deceniul al șaptelea, însă, au atacat dogmatismul, au dus la extinderea relațiilor culturale, la îmbunătățirea circulației valorilor, la readucerea în prim plan a ideii specificității valorice care n-a mai putut fi anihilată prin nici un efort ulterior al „epocii de aur”. O dovadă în plus că dacă valorile spirituale suportă influențe importante din partea realităților sociale și a regimurilor politice, ele posedă totuși nuclee și forțe interne care în virtutea specificității lor nu se supun niciodată întrutotul influențelor exterioare ci rămân parțial în afara acestora prin nuanțe rezistent specifice care permit valorilor ipostaze nepervertite chiar și în condițiile opririi totalitare.

³ J. Ellul, *Propagande*, Paris, Armand Colin, 1962.

Nu putem deci să nu recunoaștem, așa cum s-a susținut și al simpozionul organizat de Inspectoratul pentru cultură al municipiului București cu prilejul zilei mondiale a dezvoltării culturii (31. V. 1991) că „în România ultimilor 40 de ani s-a făcut cultură”. Mai mult, cunoscutul artist plastic Sorin Dumitrescu, recunoscut prin atitudinea lui ferm anti-comunistă a afirmat că „de fapt, fostele țări socialiste ar trebui să dea lecții Occidentului în ce privește facerea culturii”. De altfel, o sumară analiză a câtorva indicatori de bază, vizând și o comparație cu alte țări, este edificatoare în acest sens. Dar dincolo de datele statistice sau în completarea lor, efectele serviciilor culturale din această perioadă s-au reflectat și în succesele obținute mai ales după decembrie 1989 (dar nu numai) la diverse festivaluri și competiții culturale internaționale de grupuri și trupe românești dar și de participanți individuali.

Surprinzător la prima vedere, se constată, însă, că după evenimentele din decembrie 1989, cultura română se află din nou în fața primejdioasei și deloc dorite situații ca un neodogmatism să disprețuiască iar specificitatea valorilor spirituale. Militantismul regimului comunist care atâția ani a sufocat cultura fără să reușească s-o distrugă este azi înlocuit cu un militantism deliberat care practică un proletcultism de-a-ndoaselea. Ba mai mult, se încearcă o justificare a situației prin „obsesia politicului” care a pus stăpânire pe majoritatea conștiințelor și chiar se pledează pentru ca, cel puțin o perioadă, să acceptăm ca politicul să tuteze gama variată a valorilor, în același timp în care se afirmă că „politica ar trebui să lase cultura în pace” (A. Pleșu). Astfel s-a ajuns la situația în care ministrul culturii din guvernul provizoriu (legitimat apoi prin alegerile din mai 1990) să schimbe majoritatea colectivelor de conducere din instituțiile culturale pe motivul că cei care le compuneau au fost „secretari de partid” sau membri devotați P.C.R., fără să țină seama de efortul și de eficiența acestora în menținerea nivelului profesional (și moral) ridicat al instituțiilor în condițiile deosebite ale dictaturii. Mai mult, au fost instalați sau reinstalați directori înlăturai în perioada dictaturii din cauza corupției și imoralității și care acum apăreau în postură de ... dizidenți. Și în acest context de bulversare a relațiilor social-umane, toată lumea se plânge de... procentul din buget insuficient pentru cultură.

• Cercetarea istorică a culturilor a confirmat relația esențială dintre cultură și politică. Cultura modernă este rezultatul concret al apariției factorilor moderni ai politicii, în primul rând a statului care presupune un teritoriu bine delimitat și o organizare a producției care asigură surplusul necesar unei categorii de oameni care să nu fie obligați să-și producă direct mijloacele de subsistență. În acest sens, numai printr-un echilibru fertil al relației politice — cultură atitudinea față de om poate să promoveze afirmarea omului ca ființă cu cea mai mare capacitate de diferențiere și originalitate dintre cele care există în natură. De acest echilibru depinde afirmarea sau infirmarea omului, manifestarea originalității sale și potențarea capacității de a produce noi forme de organizare a relațiilor cu semenii săi sau transformarea sa într-o infimă roțiță a ansamblului social. Într-un cuvânt, de acest echilibru depinde în esență calitatea vieții umane.

Elementul de echilibru sau dezechilibru în această ordine de idei, îl constituie, de fapt, cultura politică. Și aceasta nu poate fi rodul unor experiențe limitate ca semnificație socială ci al educației fundamentale care sintetizează liniile de forță ale culturii umane ca ansamblu. Pentru că, în sens larg, se știe, cultura este în același timp un ansamblu de

elemente cognitive, spirituale și materiale dar și un tip de comportament specific. Iar cultura politică a unei națiuni este determinată de nivelul cultural al societății și de nivelul cultural al indivizilor care o compun. Descifrarea culturii politice se bazează pe înțelegerea naturii valorilor pe care ea se sprijină, valori care exprimă calități, aspirații și idealuri precizate la nivel individual dar cu semnificație comunitară sau general umană. Existența unor valori sociale consacrate, fie ele valori-obiect, fie valori-oameni, face să crească speranța în durabilitatea organizării sociale în echilibrul necesar vieții pașnice și acumulării de bunuri materiale și spirituale.

Cum spuneam, abia în momentul în care apare în societate un „surplus” prin care se poate asigura subzistența unei categorii de oameni care să se poată consacra culturii putem vorbi de cultură în sens modern. Deci asigurarea „subzistenței”, cu alte cuvinte finanțarea culturii depinde de baza economică a societății și de posibilitățile ei financiare.

Dacă în cei 45 de ani de „construcție socialistă” problema finanțării culturii a fost rezolvată de stat îndeosebi, statul fiind singurul deținător de capital și deci de posibilități financiare, în perioada actuală, de tranziție, și mai ales în anii care vor veni, se întrevăd schimbări radicale.

În cei trei ani care au trecut din decembrie 1989, statul și-a păstrat funcția de „tutore” al culturii, în sensul că a continuat să finanțeze (chiar în proporție mai mare decât înainte de 1989) cultura, fără să mai aștepte însă, ca aceasta să răspundă unor obiective concrete formulate de el. Astfel, că s-a ajuns la strania situație în care unele instituții au fost finanțate 100% fără să-și justifice în nici-un fel această finanțare. Sigur că explozia prețurilor și salariilor a dus la o bulversare teribilă a situației financiare a instituțiilor culturale (și nu numai a lor: dar în mod deosebit a acestor instituții care sunt în cea mai mare parte „neproductive” adică nu-și pot în nici-un caz acoperi cheltuielile din „producția” proprie ci trebuie susținute de la buget).

Statistica dezvăluie o curbă interesantă a cheltuielilor pentru acțiuni social-culturale de la bugetul de stat din 1950 până în prezent:

Anul	Milioane lei	Anul	Milioane lei
1950	230	1987	629,9
1960	529,4	1988	569,1
1970	921,8	1989	632,4
1980	1180,7	1990	1723,8
1985	708,6	1991	2531,3
1986	652,7	1992	5630,0

În 1980, o dată cu introducerea și în cultură a așa-zisului „nou mecanism economico-financiar”, cheltuielile de la buget pentru cultură scad brusc și apoi treptat, pentru ca în 1989 să crească ușor (probabil că luna decembrie cu finanțare de 100% a avut o anumită importanță), iar din 1990 să crească vertiginos datorită în mare parte și creșterii prețurilor și salariilor, dar și acelei finanțări 100% a instituțiilor culturale artistice de la buget care se pare că nu prea mai are perspective. Mai concret: cultură „autofinanțată” la propriu nu poate exista; cultura are nevoie de bani pe care nu și-i poate procura singură decât în perspectivă și indirect în măsura în care pregătește factorul uman pentru performanțe tot mai înalte și astfel, pentru un câștig, în producție, din ce în ce mai ridicat.

Finanțarea 100% de la buget a instituțiilor cultural-artistice în condițiile tranziției la economia de piață devine tot mai dificilă. Astfel că o „creștere zero” cu dimensiuni specifice și în domeniul culturii pare rezonabilă. Dar chiar și pentru o astfel de formulă sunt necesare măsuri de politică culturală adecvate momentului. Astfel că, în condițiile „exploziei expresivității culturale” care caracterizează perioada deschisă de decembrie 1989, aprobarea de urgență a unor legi necesare bunei funcționări a politicii și activității culturale cum sunt: legea audiovizualului (aprobată în 19.02.1992), legea patrimoniului național, legea drepturilor de autor și a drepturilor conexe, legea instituțiilor profesionale de spectacole teatrale și muzicale, legea cercetării științifice și altele, ca și unele măsuri care să încurajeze sponsorizarea culturii de către societățile industriale și chiar de persoane particulare (patroni și alți „oameni cu bani”) sunt necesare.

Pe ansamblu, cei 3 ani care au trecut din decembrie 1989 au însemnat pentru cultura română în primul rând o confruntare cu ea însăși și mai puțin un „avânt” datorat noilor deschideri și eliberării de o ideologie sufocantă. Premisele unei victorii a culturii române au rămas însă nealterate și fără îndoială că vom fi martorii unei recunoașteri mult așteptate și meritate de poporul român care a știut — trecând periodic prin „sincronisme și protocronisme”, prin furci caudine, prin ape tulburi și lumină orbitoare — să-și păstreze fondul cultural nealterat. Pentru că, pentru poporul român, conștient că „dacă ai carte ai parte”, cultura, cunoașterea, știința, arta — au însemnat întotdeauna ultimul refugiu și ultima salvare a sufletului său chinuit de dorul de lumină și înțelepciune.

Cercetările efectuate în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții au evidențiat faptul că între calitatea vieții și cultură există relații deosebit de complexe care nu se epuizează într-o schemă de tip mecanicist cauză-efect. Astfel, a devenit evident că valorile spirituale contribuie la configurarea unui anumit nivel al calității vieții și că la rândul ei, calitatea vieții poate potența și inhiba instituirea valorilor spirituale. Se constată și un efect frenator al valorilor spirituale în sensul că ele pot afecta calitatea vieții în special în ce privește percepția acesteia. Aici acest lucru devine evident în special când există o desincronizare între nivelul cultural (mai înalt) care generează aspirații de un anumit grad și resursele modeste care nu pot asigura mijloacele necesare pentru împlinirea acestor aspirații; de aici un sentiment de frustrare cu efecte grave asupra personalității. De aici poate și acea criză morală despre care se vorbește atât de mult astăzi în societatea românească.